

9 ENVIRONMENTÁLNA VÝCHOVA

Ministerstvo školstva SR v Národnej správe o politike mládeže v Slovenskej republike pre Radu Európy (2002) uvádza, že starostlivosť o životné prostredie v Slovenskej republike považuje za rozhodujúci nástroj trvalo udržateľného rozvoja a prirodzenú súčasť zdravo fungujúcej ekonomiky. Slovenská republika ako jeden z prvých štátov na svete zákonom č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí právne vymedzila pojem trvalo udržateľný rozvoj. Koncepcia trvalo udržateľného rozvoja spočíva v harmonizácii rozvoja v troch základných dimenziách – ekonomickej, sociálnej a environmentálnej s prekonaním rozporu medzi hospodárskym rastom sprevádzaným zvyšovaním životnej úrovne účinnou ochranou životného prostredia. Za priority v oblasti životného prostredia sa považuje aj zvyšovanie **environmentálneho vedomia** a informovanosti obyvateľstva o stave životného prostredia, o príčinách a následkoch tohto stavu, ale aj starostlivosti o životné prostredie ako uvedomelej ľudskej činnosti.

Vo vzťahu k deťom a mládeži je **environmentálna výchova** jedným z najúčinnějších nástrojov na riešenie problémov životného prostredia, a to formou vytvorenia uceleného školského a mimoškolského systému environmentálnej výchovy a vzdelávania. Základným prvkom uvedeného systému sa stala koncepcia environmentálnej výchovy a vzdelávania schválená uznesením vlády Slovenskej republiky č. 846 z 25. novembra 1997 smerujúca k lepšiemu chápaniu potreby ekológie a životného prostredia všetkých vrstiev spoločnosti. Na jej základe sa od tohto obdobia vytvárala ucelená štruktúra environmentálnej vedy, vzdelávania, výchovy a propagácie. Tento proces sa zabezpečuje viacerými formami – spoluprácou centra environmentálnej výchovy so školami, organizovaním metodických dní, súťaží, konzultácií, využívaním náučných chodníkov a náučných lokalít. Ich význam zvyšuje i to, že súčasne upriamuje pozornosť mládeže na hodnoty prírody, ale aj na hodnotenie negatívnych vplyvov na životné prostredie (erózia, dosah znečisťovania ovzdušia a vôd a pod.).

9.1 Prehľad názorov na environmentálnu výchovu

Je prirodzené, že ekologická či environmentálna výchova by mala vychádzať z poznania aspoň základov ekológie. V súčasnosti je ekologická výchova nahradzovaná nie jednoznačne definovaným názvom environmentálna výchova, čo súvisí s prienikom anglickej terminológie. Environmentálna výchova, odvodená od environmentalistiky, rieši problém človeka v prostredí. Ekologická výchova rieši problém organizmov ako výsledku ekologických vzťahov (Terek, 2002).

Pojem environmentálnej výchovy je odvodený od anglického slova environment – okolie, prostredie. Chápanie pojmu je však v teórii výchovy širšie, ide tu o súčasť výchovy človeka ako elementu prostredia. Z toho vyplývajú vzťahy (Kavan, 1998):

- Človeka k sebe samému ako prírodnej jednotke somatickej, intelektuálnej a emocionálnej;
- Človeka k prírode ako podmienke jeho života;
- Človeka k umelo vytvorenému prostrediu, ktoré je tiež podmienkou jeho existencie;
- Človeka k ostatným ľuďom.

Environmentálna výchova teda predstavuje súlad myslenia, cítenia a zodpovedného správania sa k prírode, k svojmu okoliu a k sebe.

Môžeme ju chápať ako systematický proces formovania jednotlivca od útleho veku až do dospelosti, rozvíjajúci jeho sebaúctu, sebadôveru i úctu a dôveru voči iným ako základ skupinovej kooperácie a aktívnej zodpovednosti (Naništová, 1994).

Environmentálnu výchovu možno definovať ako výchovu jedinca, ktorého hodnotový systém mu umožní múdro a citlivo konať v prospech ochrany a zachovania biodiverzity života vo všetkých jeho formách, ktorý bude schopný súcitu s prírodou a inými živými tvormi, a ktorý bude ochotný preberať zodpovednosť za svoje konanie a prijímať dobrovoľnú skromnosť ako spôsob života únosne zaťažujúc životné prostredie (Vinciková, 1998).

Hlavným cieľom environmentálnej výchovy je naučiť myslieť. Upustiť od memorovania a viesť študentov k chápaniu vzájomných súvislostí medzi človekom a jeho prostredím. Systémové chápanie analýzy a syntézy poznatkov umožní ich tvorivé aplikovanie pri štúdiu a riešení rozporov medzi činnosťou človeka a zabezpečením jej trvalo udržateľného rozvoja (Ružička, 1996).

Podobne podľa Hanušina je environmentálna výchova čisto výchovno-vzdelávací proces, ktorý je zameraný na odovzdávanie vedomosti o životnom prostredí a na vytváranie pozitívneho vzťahu k problematike životného prostredia. Táto výchova ma prierezový charakter, nakoľko sa v nej syntetizujú poznatky z prírodných, technických a spoločenských vied. Ak sa pozeráme na akúkoľvek charakteristiku environmentálnej výchovy, možno vybadať rovnaký cieľ – naučiť človeka myslieť. Na konci procesu environmentálnej výchovy by mal stáť neustále sa rozvíjajúci človek: človek múdry na odbornej úrovni s etickým a estetickým profilom, človek starostlivý, láskavý, citlivý, tolerantný, zodpovedný, s úctou ku všetkému živému, súčasnému i budúcemu (Hilbert, 1996). Rozhodujúci vplyv tu majú postoje ľudí k životnému prostrediu, ich vedomosti a etické normy. Kryštalizácia názorov a myslenia v spomínanej oblasti smerujú k diferenciacii výchovného procesu. Takto s environmentálna výchova dostáva do katechézy, ktorej úlohou je vstup Cirkvi, ako výchovnej a zároveň morálnej inštitúcie do procesu zmeny v environmentálnej problematike ponese významný podiel zodpovednosti za prežitie ľudstva aj do ďalších tisícročí, kedy bude vychovávať žiť v ekosystémoch nie podľa vlastnej, ale podľa teonómnej morálky, ktorú dal Stvoriteľ ako nástroj (Voskár in Terek a kol. 2002).

9.2 Všeobecné princípy environmentálnej výchovy

Potreba environmentálneho vzdelania a výchovy vyplýva z poznania: 1. Negatívne vplyvy spoločenského rozvoja na prírodné prostredie sú evidentné; 2. Ekonomická reprodukcia je závislá od biologickej reprodukcie.

Aby sa dosiahol súlad medzi prírodou a človekom je potrebné dôsledne uplatňovať účinky spätnej väzby v myslení a konaní ľudí, musí byť ekologizácia dôsledne prenášaná do života.

Ekonomické stimuly sú jednoznačne zamerané na rast osobnej spotreby, resp. aj na spôsob života, ktorý nemožno pokladať za optimálny. Stále naliehavejšie je pociťovaná potreba revízie hierarchie hodnôt súčasného človeka, ktorá by mala viesť k humanizácii človeka. Táto by mala prispieť k objektívnejšiemu posúdeniu miesta človeka v súčasnom svete, t.j. aj svoje miesto v prírode, vo vzťahu k prírode, k ostatným príslušníkom svojho rodu, k ostatným výtvorom prírody, ľudskej práce, krásy atď.

Každodenná skúsenosť nás učí, že riešenie environmentálnych problémov nie je len otázkou technickou, ekonomickou či legislatívnou, ale že rozhodujúci vplyv majú postoje ľudí k životnému prostrediu, ich vedomosti a etické normy. Kryštalizácia názorov, myslenia smeruje k diferenciacii výchovného procesu osobitne na výučbu ekológie, ako vednej disciplíny a environmentalistiky ako nového vedného zamerania, ktoré vychádza z ekologických princípov a aplikuje ich do všetkých smerov ľudskej činnosti (Ružička, 1994).

Ľudstvo má dosť trpkých skúseností, ktoré nám dosvedčujú, že popri dobre zabezpečených technologických, legislatívnych či ekonomických záruk kvalitného životného prostredia zlyháva veľmi často práve ľudský faktor, ľudské ekologické svedomie a morálka.

Preto možnosť, ba nutnosť vstupu cirkvi ako výchovnej a morálnej inštitúcie do procesu zmeny étosu v environmentálnej problematike ponese významný podiel zodpovednosti za prežitie ľudstva aj do ďalších tisícročí, keď bude vychovávať svojich veriacich či neveriacich žiť v ekosystémoch nie podľa vlastných morálok, ale podľa teonómnej morálky, ktorú Stvoriteľ dal ako nástroj k trvalo udržateľnému vývoju sveta (Voskár 2001). Zodpovednosť za stvorenstvo je jednou z podstatných súčasti viery a kresťanskej sociálnej etiky. Zaangažovanie veriacich pre zdravé životné prostredie pramení bezprostredne z ich viery v Boha, Stvoriteľa (Ján Pavol II. 1990).

Je pochopiteľné, že výchova a osveta k starostlivosti o životné prostredie, tzv. environmentálna výchova má svoje limity. Ekologické či environmentálne vedomie je prepojené s inými sociálnymi faktormi, ktoré ovplyvňujú stav životného prostredia. V praktickom živote otázka životnej úrovne je chápaná ako súčasť životného prostredia. Životná úroveň je stotožňovaná so súborom materiálnych hodnôt, obyčajne ohodnocovaná príjmami na jedného obyvateľa. Takéto vyjadrenie redukuje ľudské potreby iba na konzumentov materiálnych hodnôt. Na druhej strane ignoruje potreby akými sú: zdravie, právne istoty, kultúra, život, vzdelanie, zdravotnícka starostlivosť atď. Je realitou, že konzumný spôsob života vytvára nebezpečenstvo pre ohrozenie zdravého životného prostredia.

Nástroje na presadzovanie sú rôzne. Prirodzený spôsob je regulácia pomocou cenových nástrojov, systémom daňového zaťaženia rôznych výrobkov a služieb. Ekologicky nežiadanými výrobkami sú nákladné a nevratné balenia, výrobky s krátkodobou využiteľnosťou, vysoké poplatky za vstup do parkov a chránených území atď. Medzi štátom dotovanými cenami by mali byť výrobky a ekologické služby (výrobky s dlhou životnosťou, výrobky schopné recyklácie, ekologicky čisté formy trávenia voľného času, ako je oblasť kultúry a umenia). Tým, že človek reaguje na ekonomické tlaky (ceny, dane, dotácie) mení svoju spotrebu a spôsob života, správa sa ekologickjšie bez toho, žeby si to uvedomil. Naznačená forma opatrení vedie od konzumného spôsobu života a konzumnej hodnotovej orientácie ku kvalitnejším formám spôsobu života, ktorý sa vyznačuje podielom človeka na tvorbe vyšších aktivít a duchovných hodnôt. Spoločnosť disponuje aj inými možnosťami, ako „*ekologizovať*“ správanie svojich členov pomocou ekologicky orientovanej sociálnej normy. Túto pro-ekologickú normu začleňuje do svojho vedomia a hodnotového systému, podľa ktorého riadi svoje konanie. Podľa tejto normy je človek, ktorý zanecháva za sebou odpadky, stanuje v chránenej oblasti, poškodzuje prírodu, umýva auto v potoku, vo svojom sociálnom okolí odsudzovaný rovnako ako ten, ktorý sa dopúšťa krádeže v samoobsluže. Napĺňanie týchto noriem je postupné a pozvoľné. Veľkú úlohu v tomto smere zohráva environmentálna výchova a osveta, ktorá výrazne môže dopomôcť k ekologickému vedomiu či svedomiu (Terek, Vostál, 1998).

Potreba ekologizácie všetkých typov škôl je predmetom viacerých prác. Vo vyučovaní prevláda vzdelanostná zložka nad výchovnou. Učitelia by sa mali snažiť okrem poskytovania teoretických vedomostí aj o vytváranie vhodnej hodnotovej orientácie (Chrenšćová, 2004, 2009).

Vzhlľadom na vzájomnú prepojenosť obsahu učiva medzi jednotlivými predmetmi – prírodopis, zemepis, občianska výchova, etika, náboženstvo, dejepis, fyzika a chémia je potrebné, aby učitelia jednotlivých predmetov poznali v primeranej miere obsah a orientáciu príslušného učiva v osnovách uvedených predmetov, s cieľom efektívne využívať poznatky žiakov týchto predmetov, aby sa predišlo duplicité a zabezpečila plynulá medzi predmetová väzba a koordinácia. Z tohto aspektu je vhodné na každej škole zriadiť funkciu environmentálneho koordinátora (Cibira, Izakovićová, 2009). Dôležitú úlohu má projektové vyučovanie. Žiaci sa naučia nielen poznávať a pomenovať negatívne vplyvy človeka na prostredie, ale zároveň aj hľadať riešenie týchto problémov. Tiež si uvedomia vlastnú zodpovednosť za kvalitu krajiny (Chrenšćová, 2005).

Porozumenie ekologickej či environmentálnej problematiky nie je možné bez spojenia otázok ochrany životného prostredia, hospodárskeho rozvoja a celosvetovej sociálnej spravodlivosti. Takýto integrovaný spôsob pohľadu tvorí základný obsah trvalo udržateľného rozvoja. Jedná sa o vzor trvalej udržateľnosti, t.j. orientovaného vzdelania zameraného na rozmyšľanie v súvislostiach s rešpektovaním vedeckých, technických a socio-kultúrnych oblastí pôsobenia. Vzor trvalej udržateľnosti nespočíva v maximálnom konzume, ale v sociálne a ekologicky zodpovednom blahobyte (Vojgt, 1999).

9.3 Kresťanské zásady v environmentálnej výchove

Je potrebné opäť pripomenúť, že ekológia (sensu lato) v kresťanskom ponímaní je spojená so sakralitou Božieho stvoriteľského diela, ktoré je potrebné spravovať a chrániť. Včlenením ekológie resp. environmentálnej výchovy do náboženského života sa vytvára podstatná dimenzia, ktorá umožní plne chápať hierarchiu kresťanských hodnôt aj v sekularizovanom svete.

Kresťanská kreačná doktrína, teológia stvorenia obsiahnutá v biblických textoch Starého i Nového zákona má svoju záväznosť pre veriaceho človeka, ktorý má konať v tomto duchu. Človek bol vyzvaný k poznávaniu, že všetky stvorenia majú legitímny nárok na existenciu. Teda plnosť energie a tvorivosti sa prejavuje prakticky vo všetkých formách života. Vyhubenie druhov je v protiklade s fundamentálnym mandátom nášho domova. Privilégium inteligencie človeka nie je privilégium pre odcudzenie a ovládanie sveta bez sústredenia sa na blaho všetkých ostatných foriem života. Vyhubenie druhov je v protiklade s fundamentálnym mandátom nášho domova (Michalov, 1996b).

Ambície kresťansky orientovanej ekológie sú väčšie, ako ktorejkoľvek inej odbornoochranskej komunity, a metódy sú odlišné predovšetkým tým, že ich neposväcuje účel. Ekológia je pre kresťana spätá s ideou zmyslu a poriadku ľuďom zvereného sveta. Kresťanstvo stojí na prirodzenej posvätnosti, sakralite stvorenia a dodáva jej vyšší rozmer. Bez vnímania všeobecnej sakrality kresťanstvo dnes často stráca spoločnú pôdu pre dialóg s inými náboženstvami a akcentuje stránku povinnosti zákona v zabudnutí na lásku, ktorá drží pohromade vesmír zdôrazňujúc jeho základnú jednotu (Hlaváčová, 1997).

Viacere materiály vzišli ako výsledok ekumenickej spolupráce, kde sa deklaruje „... odporúčame cirkvám, aby zachovanie stvorenia považujú a podporujú ako základnú súčasť cirkevného života na všetkých svojich úrovniach“. V odôvodnení sa uvádza „záleží so zreteľom na význam ekologickej problematiky pre budúcnosť ľudstva na tom, aby sa v cirkvách vzbudilo a posilnilo uvedomenie preto, že angažovanie pre zachovanie stvorenia nepredstavuje žiadne ľubovoľné pracovné pole popri mnohých iných úlohách, ale musí tvoriť podstatnú dimenziu života Cirkvi“.

Devall a Sessions (1997) považujú za heslo environmentálne uvedomelého človeka: „Zem a jej hojnosť patria Bohu, preto nenič Zem a neplieň život na nej“. To si vyžaduje preskúmať náš životný štýl a začať odstraňovať zlozvyky a činnosti, ktoré poškodzujú životné prostredie, nech sú akokoľvek nepatrné. Treba začať do svojho života začleňovať činnosti, ktoré prispievajú k ochrane životného prostredia, aj keď sa zdajú byť bezvýznamné, skúmať život takých milovníkov životného prostredia, akým bol sv. František z Assisi, alebo sv. Benedikt, ktorý učil roľníka šetrne obhospodarovať pôdu a osvojiť si ich (environmentálne) postoje. Základný predpoklad aktívneho zapojenia sa do ochrany životného prostredia je však uvedomiť si najprv svoj postoj k životnému prostrediu, v ktorom žijeme.

Ekologická či environmentálna výchova svetských inštitúcií sa rozvíja v súčasnosti vedľa seba, často aj spolu s akciami, ktoré riadi Cirkev. Na Slovensku sa uskutočnili štyri národné konferencie s tematikou environmentálnej výchovy. Vládou schválená koncepcia environmentálnej výchovy a vzdelávania a prijaté opatrenia, zavřšili určitú etapu v úsilí o

pozdvihnutie environmentálneho vedomia obyvateľstva cestou výchovy a vzdelávania. Koordináciu týchto aktivít zabezpečuje tiež Ústredná rada pre environmentálnu výchovu a vzdelávanie MŽP SR a Stála komisia pre ekologickú a environmentálnu výchovu na vysokých školách MŠ SR. Ich úlohou je aktualizovať schválenú koncepciu environmentálnej výchovy a vzdelávania a vypracovať nové opatrenia na jej realizáciu v súlade s Národnou stratégiou trvalo udržateľného rozvoja. Odporúčania smerujú k zintenzívneniu a prehĺbeniu ako aj používaniu netradičných foriem (zážitkové, vyučovanie v prírode, slobodné a cieľavedomé vyjadrovania názorov atď).

Z prezentovaných príspevkov na biskupských konferenciách doma i v zahraničí vyplýva: podobne, ako je potrebné akútne riešenie ekologických problémov lokálnych alebo globálnych, je aktuálne riešenie ekológie človeka. Ak človek nemá poznanie, ak nemá vštepené morálne princípy, ak nepozná hodnotu samého seba, nebude možné dohľadne vidieť nápravu súčasného stavu. Treba začať u človeka. A tu vidíme úlohu vlastnú Cirkvi, ktorá výchovou či už cez vlastné aktivity alebo v školách chce riešiť primárny problém ekológie: človeka. Ak je človek už ako mladý zdevastovaný, bude aj také i jeho okolie a dôsledky jeho počínania. Nezáujem o vlastný morálny profil sa skôr či neskôr prejaví na kvalite celej spoločnosti (Fabčín, 2002).

Praktickou realizáciou environmentálnej výchovy formou katechézy sa zaoberajú práce Tirpáka (2009) a Petra (2009).

Malé alebo nepodstatné rozdiely v interpretácii Biblii, hlavne tých, ktorí zastávali nezlučiteľné stanoviska sú v súčasnosti prekonávané a spoločne si uvedomujú zodpovednosť za ďalší vývoj. V súčasnosti skôr platí „*Hľadajme čo nás spája, bojujme proti tomu, čo nás rozdeľuje a vážme si všetko čo nás rozlišuje*“. Pôvodné navonok nezmieriteľné svetonázorové stanoviská upadajú a črtajú sa nové spoločné kroky pre záchranu ekosystému ZEM. Uvedomujeme si, že v súčasnosti na odvrátenie ekologickej katastrofy už nestačia aktivity individuálne alebo ochranárskych skupín. Názor, že ohrozené prírodné prostredie je nutne chrániť v lokálnom i globálnom meradle pre terajšie i budúce generácie, spája čoraz viac ľudí bez rozdielu na ich svetonázorové presvedčenie.

9.4 Potreba ekologickej a etickej výchovy

Súčasná doba naliehavo vyžaduje docenenie významu ekologickej či environmentálnej výchovy v celom školskom systéme od materských, cez základné a stredné až po vysokú školu a špeciálnu prípravu odborníkov na problémy životného prostredia, včítane celoživotného vzdelávania.

Škola je základnou inštitúciou, ktorá je povinná kontinuálne, so zameraním a systematicky ovplyvňovať ľudskú populáciu, zabezpečiť jej základnú gramotnosť, naučiť ľudí myslieť v súvislostiach a domýšľať dôsledky ich aktivít v prírode, v rozhodujúcej miere ovplyvňovať vytváranie životných hodnôt (Novodomec, 1996). Snahy o zavedenie samostatného predmetu v rámci povinnej vyučovacích predmetov boli iba čiastočne úspešné.

Pôsobenie kňazov a katechétov v rámci náboženskej a etickej výchovy tomuto procesu má účinne napomáhať. Výchova pre životné prostredie má osobitné postavenie v environmentálnej etike, ktorá sa javí ako účinný nástroj na ochranu stvorenstva.

Spoločným menovateľom všetkých prístupov v environmentálnej (ekologickej) výchove je globálny cieľ „*zachovanie života vo všetkých jeho formách*“. Tento eticky princíp je potrebné v hodnotovom rebríčku povýšiť na úroveň všeobecného dobra a úspech bude závisieť od jeho uplatňovania (Terek, 2004, 2005).

Potreba ekologizácie vzdelania musí viesť k najvyššiemu cieľu, k ekologizácii spoločenského vedomia, čo znamená vnášanie ekologických princípov do všetkých sfér spoločenského bytia v záujme prežitia ľudstva a ostatných organizmov na Zemi. Znamená to

uplatnenie ekologických princípov v každom predmete: ekologické, environmentálne poznatky musia sa stať súčasťou základného vzdelania každého občana (Mikloš, 1999).

9.5 Ciele environmentálnej výchovy

Štátna ekologická politika predpokladá výraznú zodpovednosť každého občana za kvalitu životného prostredia. Tomuto cieľu by mali byť na pomoci všetky dostupné prostriedky. Je však potrebné pripraviť podmienky pre jej realizáciu. Občan demokratického štátu by mal mať právo na prípravu, ktoré zabezpečuje vzdelanie a informácie o stave životného prostredia na úrovni miestnej, lokálnej i globálnej vo vzájomných súvislostiach. Ekologické vzdelávanie a výchovu nemožno oddeliť od celkovej školskej prípravy mladej generácie.

Veľmi všeobecne môžeme za cieľ ekologickej výchovy pokladať príspevok k utváraniu takých postojov k prostrediu, ktoré by viedli k trvale udržateľnému rozvoju života na Zemi.

Znamená to:

- zaisťovať základnú ekologickú gramotnosť:
 - a/aktívne vytvárať základné znalosti a schopnosti potrebné k pochopeniu zákonitosti vzťahu človeka a biosféry, k praktickému riešeniu ekologických problémov a k prevencii ich vzniku,
 - b/rozvíjať schopnosti ekologicky myslieť t.j. uvažovať v súvislostiach, dôsledne a tvorivo aplikovať získané znalosti do každodenného konania a správania vo vzťahoch k prostrediu, predpokladať možné dôsledky určitých rozhodnutí a podľa toho spätne korigovať rešpektovanie ekologických princípov.
- vytvárať predpoklady pre formulovanie ekologickej etiky t.j. preferovanie hierarchie životných hodnôt založené na úcte k životu, k zdraviu na láske k prírode, na vzájomnom porozumení a ohľaduplnosti medzi ľuďmi, na odklone od plytvania, ľahostajnosti a bezohľadného koristníctva (Kvasničková, 1996).

Znalosti dôležité z hľadiska ekologického vzdelávania môžeme rozdeliť do okruhov:

- o prírode
- o človeku a ľudskej spoločnosti
- o interakcii človeka a životného prostredia
- o starostlivosť o životné prostredie

Ciele environmentálnej výchovy v rovine všeobecnej:

- zmeniť konzumnú hodnotovú kategorizáciu,
- prezentovať nové cesty spôsobu života,
- vysvetliť komplexnosť globálnych problémov,
- zvýšiť pocit osobnej zodpovednosti,
- zoznámiť s princípmi trvalo udržateľného rozvoja,
- zvýšiť záujem o veci verejné.

Terajší stav environmentálnej výchovy na školách nie je ideálny. Vo vyučovaní prevláda vzdelávacia zložka nad výchovnou. Učitelia by sa mali snažiť okrem poskytovania teoretických vedomostí aj o vytváranie vhodnej hodnotovej orientácie, postojov a konania a prispievať tak k zvyšovaniu environmentálneho povedomia a správania sa mladých ľudí.

9.6 Doterajšie učebné osnovy v rámci náboženskej a etickej výchovy

Cieľom environmentálnej výchovy je formovať osobnostné kvality žiaka, aby bol schopný chrániť a zlepšovať životné prostredie. Vzhľadom k tomu, že environmentálna výchova nie je samostatný predmet, je potrebné, aby bola súčasťou jednotlivých predmetov,

aby sa prelínala celým edukačným procesom. Obsah uvedenej výchovy nie je úzko špecifikovaný len na ochranu prírody, pretože je obsahom komplexnej výchovy – sociálneho cítenia človeka. Ekológia, chudoba, choroby a hladomor sú úzko prepojené. Obsah environmentálnej výchovy v našom predmete umožňuje chápať, analyzovať a hodnotiť vzťahy medzi človekom a jeho životným prostredím na základe prijatia zodpovednosti za správcovstvo Zeme ustanovené Bohom. Právo na správcovstvo má každý jednotlivec z každej sociálnej vrstvy. Dôležité je pochopenie sociálnych a kultúrnych vplyvov, ktoré determinujú ľudské hodnoty, správanie, vedomie individuálnej zodpovednosti človeka k prostrediu ako spotrebiteľa a výrobcu, čiže tvorcu úrovně životného prostredia. Získané poznatky a osvojené zručnosti vplyvujú na proces intelektuálneho a praktického rozhodovania sa a uvedomenie si vplyvov ľudskej činnosti na kvalitu života na Zemi.

Začlenenie environmentálnej výchovy do nových učebných osnov:

Základná škola:

1. ročník: svet - Božie dielo, Ľudská rodina – Božie dielo
2. ročník: príroda Boží chrám
3. ročník: starostlivosť Boha o svet
4. ročník: stopy nebeského kráľovstva v prírode
5. ročník: svätý František – hymnus na stvorenstvo
6. ročník: zodpovednosť za zverené veci
7. ročník: povolanie k slobode – zodpovednosť za životné prostredie
8. ročník: hranice vedeckých experimentov – klonovanie, manipulácia génov
9. ročník: deklarácia zodpovednosti za prírodu.

Stredná škola:

1. ročník: Príroda ako komunikačný prostriedok Boha
2. ročník: Stvorenie a evolúcia, Človek správcom Zeme /ochrana životného prostredia/
3. ročník: Moderné formy modloslužby – návrat k prírodným náboženstvám /kult prírody/
4. ročník: Zodpovednosť za Zem /Sociálna náuka Cirkvi/

9.7 Praktická realizácia environmentálnej výchovy

V školách, ale aj v strediskách environmentálnej výchovy je potrebné veľký dôraz klásť dôraz na prehĺbenie vzťahu k prírode cez jednotlivé objekty i ako celok. Je potrebné vytvoriť akúsi protiváhu učebniam, klubovníam v školských zariadeniach. Jednou z možností sú náučné chodníky, ktorých je dostatok a sú pomerne málo využívané. Okrem toho, že sú efektívnym spôsobom učenia žiakom je daná príležitosť poznávať nielen prírodu, ale aj jeho Tvorcu. Pobyt v prírode poskytuje žiakom pozorovať, analyzovať a interpretovať vlastné ekologické pozorovania či už budú organizované samostatne, alebo v skupinovej činnosti. V hlbinej ekologickej výchove nejde o poučanie, dohováranie, ale o vnútorné stotožnenie sa prírodou výsledkom čoho by mala byť zmena v kvalite myslenia ako aj praktickej činnosti. Vedľa racionálneho poznávania sa má rozvíjať cit, morálku, vôľu, tvorivosť a estetické vnímanie.

Výchova sa musí uskutočňovať vo vzájomnej dôvere, láske, úcte učiteľom a žiakom, rodičom a dieťaťom. Všetci vystupujú ako dobrí priatelia, ktorí sa vzájomne ctia a dopĺňajú. Dôležité pre každého žiaka ale hlavne učiteľa je praktická realizácia v oblasti environmentálnej činnosti. Žiakom by mala byť vštepovaná láska k životu. Musia si uvedomiť, že dobrý človek je ochranca všetkého života a nebojí sa posmechu. Nezáleží mu na tom či je daný predmet hodný pomoci, či má človek nádej, že svojou činnosťou zmení svet.

Babr Dioum Dioum, senegalský básnik povedal: Nakoniec chránime iba to, čo milujeme, milujeme iba to, čomu rozumieme a rozumieme iba tomu do čoho sme zapojení.

Podobne aj čínske príslovie:

Ak niečo počujem, zabudnem,
ak niečo vidím, zapamätám si,
ak niečo urobím, pochopím to.

Významný odborník v oblasti environmentálnej výchovy Gehard de Haan hovorí o jej troch dimenziách:

- environmentálne poznanie (vedomosti o životnom prostredí)
- environmentálna uvedomelosť (emócie, hodnotová orientácia v tejto oblasti, pohotovosť konať)
- environmentálne správanie (správanie v súlade s prostredím, nezaťažujúce prostredie)

Proces formovania k životnému prostrediu je jav postupný a odráža naše chápanie i narastajúci problém :

1. etapa: výchova vzťahu k prírode (živej a neživej),
2. etapa: výchova k ochrane prírody (pred človekom, zachovanie neporušenej prírody),
3. etapa: výchova k neporušenému prostrediu (nepriaznivé dopady),
4. etapa: výchova k životnému prostrediu (vzťah k životnému prostrediu),
5. etapa: výchova k spolunažívaniu s prírodou (zdravý životný štýl).

9.8 Podmienky úspešnej environmentálnej výchovy

- zvládnutie ekologického slovníka, resp. základov ekológie,
- zmena nazerania na svet, celostné nazeranie,
- aktívny prístup a samostatná práca na riešení environmentálnych problémov,
- osobný príklad pri uplatňovaní morálnych, vedomostných a etických princípov,
- ukázať správne žiť, ako odstraňovať nežiaduce dopady na prostredie, ale aj predchádzať nežiaducim javom,
- učiť nie hromadeniu faktov, ale pracovať s faktami,

Ciele environmentálnej výchovy možno rozdeliť na :

- krátkodobé orientované na dospelú populáciu, pričom ciele sú zamerané na znižovanie negatívnych vplyvov na životné prostredie,
- dlhodobé, zamerané na mládež, cieľom je zdôrazňovanie prevencie, podporuje trvalý rozvoj ekologických aktivít.

9.9 Systém environmentálnej výchovy

Environmentálna výchova má charakter otvoreného systému, do ktorého sa neustále premieta spoločenská potreba a dosiahnutá úroveň poznania, ktoré spätne ovplyvňuje riešenie človeka a prostredia. S ohľadom na druh vzdelávacieho spôsobenia sa delí na výchovu: v rodine, v škole, v mimoškolskej činnosti. Je to dlhodobý proces, ktorý by sa mal prelínať všetkými stupňami výchovy a vzdelania, t.j. od materskej školy až po univerzitu. Forma využívania môže byť rôzna : od individuálnej až po pôsobenie samotného prostredia.

9.9.1 Ekologický životný štýl

Opätovne proklamovaný zdravý životný štýl nie je výdobytkom súčasnej doby. Už Seneca napísal „...*ludia neumierajú ale vraždia sa nevhodným spôsobom života*“. V súčasnosti sa dosť hlása návrat k starým prírodným receptom ako súčasť „*návratu k prírode*“. (Liba, 2000; 2002).

Pravá angažovanosť kresťanov a cirkví bude pre zachovanie stvorenstva iba vtedy vierohodná, ak budú praktizovať také nástroje, resp. životný štýl, ktorý je nasmerovaný na kritéria trvalej udržateľnosti a sociálnej spravodlivosti (Záveru biskupskej konferencie v Graci).

V súčasnosti je dostatočná poznatková základňa, právna legislatíva a iba čiastočne uvedomenie si dôležitosti životného prostredia pre človeka. Problémom je rozpor medzi uvedomením si životného prostredia a konkrétnym správaním sa k životnému prostrediu. Výskumy ukázali, že tam, kde profesionálne alebo osobné záujmy sa nachádzajú v cieľovom konflikte s ochranou životného prostredia, možno často konštatovať potláčanie a oslobodzovacie mechanizmy (Bölts, 1995).

Ako ďalej postupovať vo výchove? - Zmenou povedomia, človek musí zmeniť postoj nielen k prírode ako vonkajšiemu svetu, ale aj k sebe samému, zmeniť svoj životný štýl a udržať si úctu k svojej hodnote. Musí sa to ale nacvičiť, aby sa vypestovali primerané vnútorné konania. Nábožensky sa stane príslušnou spiritualitou stvorenia a v etickej tradícii príslušnými cnostnými konaniami. Východisková báza pre túto spiritualitu je živé presvedčenie, že Boh - Stvoriteľ je v celom rozsahu sveta prítomný. Konkrétne vyvíjajú sa veriaci ľudia tým, že sami prijímajú seba ako stvorenie medzi ostatným stvorenstvom, duchovné stanovisko spolu stvoreného. Takáto spiritualita kladie najhlbší základ pre ekologické uvedomenie (Golser, 1999).

Ak budú cirkvi považovať zodpovednosť za stvorenie ako podstatnú časť svojho života, keď vzorovo budú pôsobiť príslušným životným štýlom, potom budú účinne aj spoločensko-politicky a dôjde takto k synergii s využitím iných spoločenských síl. Čas pre tento proces je zrelý, pretože skutočne aj prestavba našich sociálnych štátov je nevyhnutná, pretože na neustále narastajúcich mierach rozvoja budovania priemyslová spoločnosť na trvalo sa nedá udržať.

9.9.2 Ekologická výchova v rodine

Aj pre environmentálnu výchovu platí, že formovania sa zúčastňujú všetci členovia rodiny, ktorí majú pozitívny vzťah k hodnotám vytvoreným človekom i prírodou. K optimálnej situácii dochádza v rodinách, v ktorých prevláda blízky vzťah k prírode a jej ochrane. Do značnej miery vplýva na rodičov osveta a propagácia masovokomunikačných prostriedkov. Celkovo možno konštatovať, že ekologická výchova v rodine nie je v súčasnosti na takej úrovni, aby bola východiskom pre orientáciu postojov k problematike životného prostredia. Aj jednoduchá nevedomosť môže poznamenať jedinca na celý život. Napr.: fuj, aké hnusné zvieratko je jašterica, pavúk, delenie živočíchov na užitočných a škodlivých, resp. dobrých a zlých.

9.9.3 Školská ekologická výchova

Predstavuje ucelený systém výchovne vzdelávacieho pôsobenia, ktorý je formovaný základnými pedagogickými materiálmi a realizovaný učiteľom. Pôsobenie je zamerané na všetkých členov vekovej kategórie, proces je systematický, relatívne dlhodobý. Environmentálna výchova ovplyvňuje predovšetkým racionálnu stránku ľudskej osobnosti,

pôsobí na city, vôľu a aktivitu. Predstavuje základ a východisko pre ďalšie vzdelávanie a vytvára podmienky pre rozvoj a cieľavedome zameranú mimoškolskú činnosť.

Súčasná doba naliehavo vyžaduje docenenie významu školy v ekologickej či environmentálnej výchove v celom školskom systéme od materských, cez základné a stredné až po vysokú školu a špeciálnu prípravu odborníkov na problémy životného prostredia. Škola je základnou inštitúciou, ktorá je povinná kontinuálne, so zameraním a systematicky ovplyvňovať populáciu, zabezpečiť jej základnú gramotnosť, naučiť ľudí myslieť v súvislostiach a domýšľať dôsledky ich aktivít v prírode, v rozhodujúcej miere ovplyvňovať vytváranie životných hodnôt.

Potreba ekologizácie vzdelania musí viesť k najvyššiemu cieľu, k ekologizácii spoločenského rozvoja, čo znamená vnášanie ekologických princípov do všetkých sfér spoločenského bytia v záujme prežitia ľudstva a ostatných organizmov na Zemi. Znamená to uplatnenie ekologických princípov v každom predmete: ekologické, environmentálne poznatky musia sa stať súčasťou základného vzdelania každého občana.

Spoločným menovateľom všetkých prístupov v ekologickej výchove je globálny cieľ „*zachovanie života vo všetkých jeho formách*“. Tento eticky princíp je potrebné v hodnotovom rebríčku povýšiť na úroveň všeobecného dobra, úspech bude závisieť od jeho uplatňovania (.

1. stupeň ZŠ : K základným cieľom koncepcie patrí predovšetkým rozvíjanie základných schopností a návykov vo vzťahu k životnému prostrediu a prebudenie aktivity a záujmu žiaka o poznávanie, udržanie a zlepšenie okolitého životného prostredia. Žiaci by mali byť vedení k pravým hodnotám, rešpektu k prírode, zodpovednosti a skromnosti. Musia pochopiť, že nie je možné využívať prírodu a Zem, od ktorej sme závislí. Vzdelanie smerovať nielen k poznávaniu, ale aj rozvíjaniu a utváraniu postojov. Výchova by mala byť nielen záležitosť rozumu, ale aj srdca. Dôležité je pestovanie citlivého vzťahu k životnému prostrediu so zdôraznením na význam pre človeka a obdiv k hodnotám, ktoré obsahujú jednotlivé časti a zložky prírody. Nepočíta sa so samostatným predmetom, ale prvky environmentálnej výchovy sa uplatňujú najmä v prvouke, prírodovede a vlastivede. Sú však aj dobré výsledky vo výtvarnej, telesnej, literárnej a hudobnej výchove ako aj v pracovnom vyučovaní.

V prvouke rozvíjajú sa poznatky o najbližšom okolí a ovplyvňujú sa citové vzťahy k prostrediu.

Vo vlastivede sú zdôrazňované regionálne hľadiská starostlivosti, problémy, láska k domovu a rodnej zemi, význam zodpovednosti pre životné prostredie.

V prírodovede sú prehlbované poznatky o prírode a vysvetľované súvislosti človeka a prírody. Zdôrazňuje sa význam postojov spoločnosti a jednotlivca k životnému prostrediu.

2. stupeň ZŠ: Pozornosť sa venuje vzťahom človeka k prostrediu, prírode, krajine, ako aj vzťahom medzi ľuďmi. Podporuje sa vytváranie vlastných názorov na problematiku životného prostredia a fantázie i záujmov, ktoré smerujú k aktívnej účasti na ochrane životného prostredia. Hlbšie sa ovplyvňujú citové vzťahy k prírode, budujú sa základy zodpovednosti k životnému prostrediu. Dôraz sa kladie na celostné chápanie vzájomných vzťahov. Napr. ak sú zničené prírodné zdroje, je to nielen príroda, ktorá trpí, ale postihnuté je aj ľudské zdravie cez znečistené ovzdušie, kvalita pitnej vody a rezíduá v potrave. Dôležité je formovať vedomie. Napr.: každý člen ľudskej spoločnosti je ovplyvňovaný globálnym stavom sveta, a naopak, tento stav sám ovplyvňuje. Nikto z toho nemôže uniknúť a každý človek nesie osobnú zodpovednosť za tento stav.

Na splnenie cieľov je potrebné uvažovať so zavedením samostatného predmetu, aj keď s limitovaným počtom hodín, nevylučuje sa ani v spojení s estetickou výchovou. K ústredným predmetom, kde by sa organicky nadvязovalo na poznatky, patrí prírodopis a zemepis. Prírodopis zoznamuje žiakov so základnými typmi ekosystémov a ich zložkami, ako aj s

funkciami vo vzťahu k človeku. Zemepis už poskytuje znalosti o charakteristických rysoch a problémoch životného prostredia na miestnej, regionálnej a svetovej úrovni. Zahrňuje aj vzťahy medzi prírodou a hospodárskou činnosťou, vytvára podmienky pre syntézu prírodovedného a spoločensko-vedného poznania v oblasti starostlivosti o životné prostredie. Prvky environmentálnej výchovy sú uplatňované aj v ďalších predmetoch, napr. v chémii sa poskytujú základné informácie o surovinových zdrojoch pre chemický priemysel, vo fyzike vzťah medzi výrobou elektrickej energie a ochranou životného prostredia, ale možnosti sú aj v dejepise, výchovách a v pracovnom vyučovaní, podobne ako na 1. stupni ZŠ.

Stredné školy : Koncepcia environmentálnej výchovy zahrňuje prehĺbovanie poznatkov o životnom prostredí s dôrazom na kauzálne myslenie a pochopenie nevyhnutnosti starostlivosti o životné prostredie. Zahrňujú aj postupné prenikanie ekologických princípov do čítania a konania. Dôraz je potrebné klásť aj na osobné vyjadrenia postojov a zodpovednosť. Napr. čo nakupovať, a čo nie. Nakupovať výrobky, ktoré sú blízke k prírode a bojkotovať drahé s nerecyklovateľnými obalmi. Zapájať sa do ekologických kampaní.

V oblasti odborného vzdelania a praxe sa poskytujú primerané znalosti a návyky. Spolu s odborným vzdelaním sa rozvíja estetické vnímanie prostredia a podporuje sa záujem o riešenie problémov životného prostredia.

Ekologizácia myslenia sa realizuje tromi spôsobmi:

- zaradovaním poznatkov a prvkov do obsahu všetkých predmetov, ktoré môžu a majú zdôrazniť vzťah k životnému prostrediu podľa špecifik daného predmetu
- zaradením samostatného predmetu, v ktorom bude koncentrovaná problematika ekológie a environmentalistiky
- vytváraním podmienok pre environmentálnu výchovu v rámci školy a mimo nej : ekologické krúžky, účasť na NGO, školy v prírode, účasť na projektoch atď.

Pokiaľ nie je zaradený do vyučovacieho procesu samostatný predmet, základy ekológie a environmentalistiky je potrebné zaradiť do biológie základy ekológie, v zemepise prehľad regionálnych a globálnych problémov životného prostredia vrátane základov ekológie krajiny, v občianskej náuke vzťahy jednotlivcov a spoločenských skupín k prostrediu, t.j. základy sociálnej ekológie, v polytechnických predmetoch sú uvádzané vplyvy výrobných činností na životné prostredie a základy aplikovanej ekológie.

Environmentálna výchova v jednotlivých typoch škôl musí byť v súlade s profilom absolventa a navyše ho musí dotvárať. Sú určité rozdielne možnosti ekologizácie vedomia v závislosti od zamerania teoretických i praktických predmetov.

Najdôležitejšou úlohou environmentálnej výchovy je zvýšenie uvedomenia a citlivosti na problémy prírody, životného prostredia a celej Zeme. Dosiahnuť uplatňovanie ekologického myslenia a správania v každodennom živote.

9.9.4 Ekologické desatoro

Aj v sekularizovanej spoločnosti vznikajú rôzne pravidlá, ktoré sa snažia šetrne zaobchádzať s prírodnými zdrojmi. Jedným z nich je tzv. ekologické desatoro.

1. Neplytvaj vodou. Najviac sa vody spotrebuje na sprchovanie a kúpanie. Pri sprchovaní je najlepšie používať šetrič vody, t.j. voda tečie iba ak ťaháme sprchovadlo. Nápoje nikdy nechladíme vodou, stačí kocka ľadu z mrazničky. Pri umývaní používame obyčajne mydlo, ktoré neobsahuje zbytočné chemické prímеси. Podobne pri i by sme sa mali vyvarovať používaniu fosfátovým aditív, ktoré eutrofizujú povrchové a znehodnocujú podzemné vody. Na polievanie záhrad využívame dažďovú vodu.

2. Šetrí energiou. Jediná čistá energia je tá, ktorá je nevyrobená, ušetrená. V obytných miestnostiach vystačíme s teplotou 20-21⁰C, v spálni postačuje 16-19⁰C podobne v dielnach,

chodbách. Vetrat' naraz, aby bol rýchle vymenený vzduch. Veľkosť dna varných nádob má byť podobná ako je priemer platne sporáku, nádoby pokrývať pokrievkou. Chladničky umiestňujeme v chladných miestnostiach a pravidelne ich odmrazujeme. Optimálne chladenie je 7°C v chladničke, v mrazničke -18°C. Účinne šetríme aj využívaním úsporných žiaroviek.

3. Neznečisťujme ovzdušie. Z domácich vykurovacích telies unikajú do ovzdušia často jedovaté zlúčeniny. Nespaľujme gumu, plasty, molitan. Vyhýbajme sa používaniu rozprašovačov obsahujúcich freóny. Dôkladné vetranie je výhodnejšie ako deodoranty. Mole môžeme učenejšie odpudzovať levanduľou ako chemickými prostriedkami. Cigaretový dym ničí nielen zdravie ale aj znečisťuje okolie a preto je normálne nefajčiť. Spaľovanie uhlia, nafty, benzínu uvoľňuje do ovzdušia fosilny uhlík, ktorý sa stáva škodlivou látkou.

4. Premýšľaj, nepodľahni reklamným trikom. Nenakupuj lacnejšie výrobky, ktoré poslúžia jednorazovo a krátkodobo. Prednosť dávame prírodným alebo prírode blízkym materiálom. Nevyhadzuj predmety, ktoré sa dajú opraviť alebo darovať.

Spotrebiče sa dajú opraviť alebo poslúžia ako zdroj súčiastok pre ďalšie opravy.

Vyhýbajme sa materiálom s PVC a výrobkom na jedno použitie (fixy, igelitové tašky atď).

5. Tried' odpad. Priemerný občan vyprodukuje za rok 350 kg odpadu. Jedným zo spôsobov ako množstvo znížiť je opakované využitie a triedenie odpadu doma.

Potravné zvyšky skrmovať domácimi zvieratami, ostatné kompostovať.

6. Využívajme čo najviac chôdzu alebo bicykel, neprepravujme sa na krátke vzdialenosti motorovým vozidlom. Pokiaľ áno uvedomme si, že ekologickejšim prostriedkom je hromadná doprava, zvlášť vlak. Pokiaľ používame motorové vozidlo malo by byť pravidelne kontrolované čím zabezpečíme lacnejšiu a bezpečnejšiu prevádzku.

7. Jedz zdravo. Snažme sa obmedzovať potravu týchto potravín:

-sol' vo väčšom množstve zvyšuje krvný tlak, znížme jej spotrebu na polovicu. Nahradzujme kamennú sol' morskou nakoľko ma optimálne zloženie.

-rafinovaný cukor škodí chrupu, pri metabolizme odčerpáva vápnik a vitamíny. Možno ho nahradiť medom, hrozienkami, nečistým trstinovým cukrom, sušeným ovocím.

-biele múky sú zbavené vitamínov a vláknin, spôsobujú zápchy a zlé trávenie. Možno ich nahradiť celozrnnou múkou, žitnou mukou, kukuricou, vločkami a pohankou....

- spotrebu mlieka obmedzíme a nahradíme kvasenými a syrovými výrobkami.

- živočíšne tuky nahradzujeme rastlinnými olejmi (slnečnicovým, sójovým a olivovým).

Z jedálneho lístka vylúčiť údeniny, potravinárske farbivá, znižujeme spotrebu vyprážených pokrmov a konzervovaných potravín. Uprednostňujeme potraviny s vysokým obsahom vláknin - celozrnné pečivo, nelúpaná ryža a strukoviny.

Potraviny napadnuté piesňami môžu byť toxické. Vo stravovaní platí: jeme iba vtedy keď máme hlad, nie keď máme chuť. Platí tiež „Jedz do polo sýta a pi iba na uhasenie smädu“.

8. Uprednostňuj biologickú ochranu pred chemickou. Dotýka sa to domácnosti, záhradky, polí, ale aj ošetrovania obydľia, vozidiel. Napr. miesto viacnásobných postrekov vytvorme podmienky pre hniezdenie hmyzožravých vtákov. Väčšinu domáceho odpadu môžeme kompostovať. Jarné vypaľovanie trávy je značný hazard nakoľko riskujeme požiar, obťažujeme susedov dymom a ničíme množstvo živočíchov. K záhrade patrí aj malá divočiny - zámerne neupravenej plochy bez úžitkových rastlín, poskytuje útočisko a potravu pre množstvo živočíchov, ktoré zabezpečujú priestor pre účinnú biologickú ochranu pestovaných rastlín. Prehnaná starostlivosť o trávnik je veľmi problematická.

V záhrade využívajme niektoré princípy. Napr. proti beláskom pridávame do záhonov fazule zeler a paradajky, proti voškám bôb, proti drobkikom špenát a pod. Cibul'a pestovaná s mrkvou je ideálna kombinácia obmedzujúca výskyt nežiaduceho hmyzu. Svoje miesto majú v záhrade liečivé rastliny. V domácnosti úsporne používať umývacie prípravky, ktoré obsahujú fosfor. Ten sa dostáva do vôd a spôsobuje eutrofizáciu.

9. Dbaj o svoje zdravie, lepšia je prevencia než množstvo liekov. „Čím sme zdravší tým menej zaťažujeme prírodu ale aj peňaženku“. Bežným onemocnením predchádzajme otužovaním. Pravidelnosť čistenia zubov je dôležitejšie než množstvo a značky použitej pasty. Obmedzme používanie farmaceutických prípravkov. Častá spotreba syntetických liečiv je často záťaž pre organizmus. Proti chrípke sa účinne bránime surovým cesnakom, cibuľou, strúhanou mrvou s citrónom. Kostihojová masť ranám účinne pomáha pri ich liečení. Spíme vo vetraných miestnostiach, suchý vzduch zvlhčovať odparovaním vody alebo vlhkým uterákom. Časté kúpanie obmedzme, podobne umývanie vlasov na 1-2 x týždenne. Toaletné potreby rastlinného pôvodu sú šetrnejšie prírode i telu. Žiadať aby fajčiari v spoločnosti nefajčiarov zamedzili fajčenie.

10. Vnímaj prírodu okolo seba, rešpektuj ju a hľadaj súvislosti. Vystupujme nekompromisne proti ľahostajnosti, bezohľadnosti a vandalstvu voči životnému prostrediu. Budme citlivý k stvorenstvu, ktoré nás obklopuje. Uvážme svoje chovateľské ambície a možnosti pri chove zvierat či už psov, mačiek, vtákov, rybičiek ale aj rastlín. Odpadky z pobytu v prírode berme opäť do civilizácie, podobne exkrémenty či už vlastné alebo svojich zvierat zakopávajú do zeme alebo ich odstráňte, kde ich podľa možnosti opäť recyklujeme. Využívajme každej príležitosti k pobytu v prírode a k jej vnímaniu všetkými zmyslami. Vzájomná ohľaduplnosť a dobré medziľudské vzťahy nie sú prejavom slabosti, ale patria k zdravému životnému prostrediu.

9.9.5 Osobitné prístupy podieľajúce sa na ochrane životného prostredia

Ekologické myslenie súčasnosti možno charakterizovať ako hľadanie syntézy namiesto partikularizmu, hľadanie zmyslu namiesto samoúčelného technického rozvoja a ako aj hľadanie novej paradigmy, ktorou by bolo možné nahradiť hodnotový model a vzorec jednania z moderného veku. Niet pochyb, že kresťanstvo môže ponúknuť syntézu vedúcu k zmyslu veci. Hľadaná ekologická paradigma kresťanská sa však musí opierať o plnosť biblickej zvesti a nielen o jednu klasickú pasáž (Gen 1, 28). Ďalšia ekologicky relevantná biblická pasáž „samo stvorenie bude vyslobodené z otroctva skazy, aby malo účasť na slobode a sláve Božích detí (Rím 8, 21) ukazuje zreteľnú cestu k trvalo udržateľnému životu.

Udržiavanie kvality zložiek životného prostredia je jedným zo základných pilierov konceptu trvalo udržateľného rozvoja, realizácia ktorého pôsobí ako faktor konvergencie rôznych skupín spoločnosti, ktoré sa môžu vyznačovať diametrálne odlišným spôsobom myslenia (Terek, 2005).

Permakultúra – permanentná kultúra

Osobitným prístupom k tvorivému a plnohodnotnému životnému štýlu patrí aj uplatňovanie permakultúry, ktorá je definovaná ako “zdravá ekologická metóda na zabezpečenie zdravého a ekonomicky prosperujúceho spôsobu života včítane stravy, bývania. Je to aj praktické uvedomenie osobnej zodpovednosti za stav sveta, pri tomto spôsobe života sa snažíme uplatňovať také praktické riešenia, aké ma ľudstvo v tej chvíli k dispozícii, ktoré vedú k vysoko produktívnemu spôsobu hospodárenia (na poliach, záhradách, v parkov a lesov) a prežívania podobne ako prírodné systémy bez vykorisťovania a znečisťovania. Permakultúra sa nezaobera na rozdiel od alternatívneho poľnohospodárstva, ale tiež rieši navrhovanie domov, ktoré sú v súlade s prírodou (úsporné a prírodné materiály), vytvárania a znovu obnovenia komunít, miestnej ekonomiky, podporu miestnych organických roľníkov a pod t.j. navrhovania a realizácie celého ľudského prostredia v zhode s princípmi prírody a zahŕňa všetky ľudské aktivity.

Permakultúra má vlastnosti prírodných ekosystémov. Podľa Končoka (2003) sa dobrý permakultúrny dizajn snaží vytvoriť ľuďmi vytvorené také prírodné životné prostredie, aby malo vlastnosti akými je produktivita, stabilita, sebestačnosť, odolnosť, samoriaditeľnosť a trvalosť prírodných ekosystémov.

Medzi tieto vlastnosti patrí:

- * *Funkčná rôznorodosť (diverzita)* – harmonická spolupráca veľkého množstva vzájomne prepájaných druhov štruktúr rastlín, živočíchov a mikroorganizmov.
- * *Využívanie miestnych zdrojov* – dané prostredie využíva len vlastné zdroje, zvonku prijíma len voľné prichádzajúcu energiu zo Slnka, vzduchu, vody, vetra. Ekosystém funguje bez dodatočnej energie v zhode so svojimi schopnosťami a možnosťami.
- * *Úplná recyklácia živín a energie* – bez odpadov a znečistenia.
- * *Prírodná evolúcia (sukcesia)* – smeruje k vytváraniu stále sa zdokonaľujúcich organizmov a systémov.
- * *Využívanie priestoru (stohovanie)* - využíva sa priestor pod aj nad zemou. Hneď ako príroda zabezpečí pokrytie obnaženej plochy, začnú stohovať ďalšie rastliny do výšky aj do hĺbky.
- * *Vzory a okrajové efekty (ekotóny)* – vytvárajú sa v ekosystémoch rôzne vzory, prekryvy a pestré okraje, pretože v týchto miestach je produktivita najvyššia.
- * *Energetická efektívnosť a synergia* – platí zásada :maximálne výnosy pri minimálnej námahe – maximálna energetická efektívnosť. Tento cieľ sa dosahuje len vo vylepšovaní dizajnu ekosystémov.
- * *Dynamická rovnováha* - neopakuje sa presne rovnakým spôsobom a je nevyčerpatel'ná.
- * *Mikroklima, niky, spoločenstva a živá pôda* – systémy si zabezpečujú rôznosť a komplexnosť vytváraním mikroklimy na umožnenie existencie čo najväčšej variácie potrebných funkcií združovaním do spoločenstiev v závislosti od pôdnych pomerov.

Skutočným základom permakultúry je etika a úcta k životu vo všetkých jeho formách.

Túto etiku možno rozdeliť do troch oblastí (Vanková, Baláž, 2005).

***Starostlivosť o Zem** – všetko živé a neživé. Sme súčasťou jedného veľkého organizmu Zem, na ktorom sme existenčne závislí. Ochrana prírody musí byť jednou z najväčších priorít. Nemáme právo brať iným bytostiam život a ich prostredie, ak to nie je nevyhnutne nutné. Našou snahou je pretvoriť dnešnú deštruktívnu spoločnosť na takú, aby bola v súlade s okolitou prírodou. Ponechať časť prírody bez ľudských zásahov, aby tam mohla prebiehať evolúcia.

*** Starostlivosť o ľudí** – o zabezpečenie životných potrieb. Je potrebné vytvorenie slobodnej spoločnosti, v ktorej budú podmienky pre dôstojný život človeka, nebude sa vytvárať zbytočná produkcia a ľudia nebudú musieť vykonávať prácu, ktorá nie je nutná. Ťažisko ľudských hodnôt je potrebné presunúť s materiálnych hodnôt a konzumného spôsobu života do oblasti medziľudských vzťahov, kultúry a hlbších životných hodnôt.

*** Využívanie nášho voľného času a prebytkov na účely o starostlivosti o Zem a ľudí** - ustúpiť od nadbytočného drancovania prírodných zdrojov v prospech nášho blahobytu. Prejsť od fosílnych palív k obnoviteľným zdrojom energie. Využívať miestne zdroje bez poškodzovania a ohrozenia prírody. Ak sa postaráme o základné potreby môžeme prebytky, voľný čas, peniaze a energiu investovať na pomoc iným a ochrane prírody.

Tieto ideové princípy sú takmer totožné s ponímaním hlbkej ekológie (Terek, Kanianský, 2015).

Človek a krajina

Procesy v prírode, na našej planéte Zem prebiehajú podľa prírodných zákonitostí. Človek tým, že je mysliača bytosť si nárokuje zasahovať do prírodných procesov. Zo skúsenosti vieme, že je schopný ich meniť resp. narušovať, ale menej ich zlepšovať. Je potrebné

si uvedomiť, že ekologické systémy sa vyvíjali a formovali za milióny rokov bez účasti človeka. Tým, že sa človek odprírodňuje a vytvára umelé prostredie postupne získava dominantné postavenie na planéte. Narušenie prírodných cyklov, hlavne v kolobehu hmoty a energie, vyvoláva nečakané často až katastrofické javy v dynamike atmosféry, pôdy, vody aj zemskej kôry.

V prípade, že sú znásobované prírodnými katastrofickými javmi, je ich účinok nepredvídateľný (Ružička, Mišovičová, 2006). Znevažovanie a bagatelizovanie nebezpečia, ktoré ohrozuje zdravý vývoj človeka a spoločnosti, hoci aj pod heslami slobody a liberalizmu, je veľmi nebezpečné (Šebej, 2005). Spolitizovanie tohto problému nemôže viesť k žiadnym východiskám, pretože globálne ekologické problémy jestvujú. Podľa G. Buscha, ktorý odmieta nebezpečia (Kjótsky protokol) ako niečo, čo je proti ľudským slobodám.

Nesúlad v sociálnom rozvoji a v úrovne spoločnosti v rôznych častiach Zeme je v rozpore s prírodnou autoreguláciou, naopak snaha o uplatňovanie antroporegulácie rastie. Tento stav je nepriaznivý nakoľko sa zanedbalo poznávanie, resp. zanedbávanie prírodných zákonitostí, ktorými sa riadia procesy a javy v prírode.

9.9.6 Potreba zmien v oblasti environmentálneho vedomia

Zlepšenie stavu životného prostredia vidíme v zmene správania sa (vzorcov): v spôsobe života, nového spôsobe myslenia a konania sa k životnému prostrediu. Neochota zotrúva. Tu zohráva veľkú úlohu podpora masovokomunikačných médií, ktoré sú doteraz orientované na iné priority. Vo všeobecnosti médiá odporujú zmenám, okrem výnimiek, pokiaľ im neprinášajú zisk. Veľká časť populácie nie je zatiaľ pripravená akceptovať potrebu hĺbkovej analýzy problémov životného prostredia a spoločnosti, pretože žijú vo svojich predstavách, názoroch a presvedčeniach, s ktorými sa stotožňujú. Jednou z myšlienok (téz), ktorá dlhodobo ničí životné prostredie Zeme je presvedčenie o nedostatku zdrojov pre zabezpečenie životných podmienok všetkých ľudí a z toho vyplývajúca potreba súťažiť resp. íbojovať o tieto zdroje. Z prác Howarda (2000) a Sterna (2000), pre väčšinu ľudí jednoduchá zmena v oblasti environmentálneho povedomia nepostačuje. Je potrebné zásadne prehodnotenie základných presvedčení a algoritmov myslenia, nakoľko environmentálne relevantné správanie je na konci dlhého kauzálneho reťazca zahrňujúceho spektrum ľudských a súvisiacich faktorov. Stav environmentálneho vedomia na Prešovskej univerzite a vybraných stredných školách je nevyhovujúci (Terek, 2001,2002).

Hierarchia príčinných faktorov environmentálne orientovaného správania človeka (Bujnovský, 2007)

1. Základné ľudské viery, presvedčenia a názory týkajúce sa existencie človeka a jeho mieste v univerze (prvotné idey)
2. Hodnota človeka vo vzťahu k životnému prostrediu (idey, morálka vychádzajúca z hodnôt, vier a presvedčení)
3. Postoj človeka k životu a životnému prostrediu (myslenie iniciované potrebami a túžbami)
4. Environmentálne orientované správanie človeka (rozhodnutia, aktivity)

Podrobnejšie informácie o aktivite, týkajúcej sa ekologickej a environmentálnej problematiky, vyvíjanej v rámci Katolíckej cirkvi sa môžete dozvedieť na oficiálnej stránke aj na stránke CEFÉ – Catholic Ekology Forum Europe (www.cefe.ch), CCEE (Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae) – Rady biskupských konferencií Európy (www.ccee.ch) a tiež v Ekologickom okienku na internetovej stránke slovenských františkánov (www.frantiskani.sk).

9.9.7 Psychológia a ekológia

Ekológia, pôvodne biologická disciplína sa rozšírila do všetkých oblastí ľudskej činnosti. Venuje sa vzťahom človeka k človeku, spoločenstva k spoločenstvu (sociálna ekológia), vzťahu človeka k prírode (ekológia človeka) a podobne. Cieľom ekológie a ekologických aktivít je harmonizovať človeka s jeho životným prostredím (zvlášť s prírodou) a zastaviť drancovanie prírody (Kiczko a kol., 1997).

Problematika environmentálnej psychológie patrí v súčasnosti medzi aktuálne témy psychologického bádania. Konštrukt environmentálne vedomie podľa Kováča (1994) chápeme ako „*Vedomé i nevedomé tendencie človeka vnímať a správať sa k životnému prostrediu pozitívne.*“

Ekologická psychológia (ecological psychology) je psychologická disciplína zaoberajúca sa problematikou životného prostredia. Nadväzuje na práce amerického psychológa nemeckého pôvodu Kurta Lewina (1890 – 1947). Skúma vzájomné vzťahy medzi človekom a jeho okolím, dôsledky jeho konania na prírodu aj spätné vplyvy na jeho rovnováhu a zdravie (Hartl, Hartlová, 2004). K predstaviteľom patria W. H. Ittelson a v Českej republike M. Černoušek.

Prínos K. Lewina spočíva v tom, že sa pokúsil popísať vzťahy medzi osobnosťou a prostredím. Podstatné je to, že popísal dynamiku fungovania osobnosti v prostredí. Pod prostredím (environment) myslel prírodné, ale v jeho vymedzení ide aj o sociálne prostredie. Na označenie pojmu sociálne okolie použil pojem „psychologické okolie“.

Človek vždy žije v istom prostredí. Lewin ho označuje pojmom životný (psychologický) priestor. Chápe ho ako súbor možností, ktoré človek vníma ako možné. Životný priestor sa člení na jednotlivé oblasti, ktoré sa líšia svojimi kvalitatívnymi vlastnosťami. Osoba je zvláštnym prípadom oblasti v životnom poli. Jej hranica oproti ostatnému poľu nie je vždy ostrá (napr. oblečené šaty vnímame, ako časť osoby, ale nie je to vždy nutné). V životnom priestore človeka sa nachádzajú objekty, ktoré majú pozitívnu (+) alebo negatívnu (-) hodnotu, ktorá závisí od vzdialenosti predmetu - ubúda so vzdialenosťou predmetu a pribúda so zmenšovaním vzdialenosti. Psychologické sily majú smer, veľkosť a pôsobenie. Priťahujúce a odpudzujúce sily sú hnacie sily, vedú k pohybu.

Bariéry v životnom priestore sú sily obmedzujúce. Stav napätia vo vnútri osoby označuje Lewin pojmom potreba. Potreba zodpovedá psychickému napätiu v určitej oblasti. Má vzťah k predmetom, ktoré ju môžu uspokojiť. Potreba trvá dovtedy kým nie je uspokojená alebo zmenená. Bariéra vyvoláva frustráciu a môže vzbudiť zvýšené úsilie, alebo sa ukáže ako neprekonateľná, čím sa snaha človeka anuluje. Bariéry, či už vonkajšie alebo vnútorné neumožňujú človeku plne pochopiť svoje okolie.

Môžeme tu vidieť súvislosť medzi tézami Lewina vymedzovaním environmentálnej osobnosti ako to uvádza napr. Halašová, (2005). Termín environmentálna osobnosť, vyjadruje v najširšom slova zmysle osobnosť s kultivovaným vzťahom k životnému prostrediu, sa objavil v odbornej environmentálnej psychologickéj literatúre v 90-tych rokoch. Gifford (2002) vyjadruje pripravenosť človeka prijímať kompetentné a konštruktívne rozhodnutia v náročných situáciách, riešiť náročné a životné úlohy a problémy a prijímať zodpovednosť za zvolené a realizované riešenia (Kubáni, 2002).

Domnievame sa, že kľúčovým faktorom zmeny vzťahu človeka je uvedomenie si pozície aktéra vlastného konania, za ktoré nesie voči ostatným ľuďom zodpovednosť. Toto uvedomenie získavame učením sa kultúrnym konvenciam, podľa ktorých sa určuje, kto nesie zodpovednosť. Cieľavedomé, zámerné a plánovité pôsobenie na psychiku ľudí sa deje osvetovou prácou chápanou ako sprostredkovanie bohatstva skúsenosti, formovanie postojov, vnímania, cítenia, zmýšľania a konania v žiaducom smere. Z psychologického hľadiska ide

o pôsobenie na psychiku rečou, obrazom, umeleckými zážitkami prežitím vlastnej skúsenosti, ponukou nových poznatkov, prezentáciou správnych životných návykov alebo zábavou so zámerom dosiahnuť konkrétny cieľ, v našom prípade zvýšenie environmentálnej uvedomelosti. Snahy environmentálnych a ekologických hnutí narážajú na jav nevedomovania si hrozieb a kríz a na fakt prehliadania súvislosti medzi sociálnymi a ekologickými problémami sveta.

9.9.8 Náboženský turizmus, pútnictvo

Pútnictvo, v súčasnosti častejšie používaný výraz náboženský turizmus je jedným z výrazných javov, ktoré charakterizujú náboženstvá. Od prvých storočí kresťanstva putovali veriaci na miesta, ktoré sú spojené so životom Ježiša Krista a pôsobením význačných svätcov. Boli to predovšetkým miesta v dnešnom Izraeli, najmä Chrám Božieho hrobu Dugas, Terek, (1992); Majernik, Scheidová (2005); Kroll (2002) v Taliansku Bazilika sv.Petra, hrob apoštola sv. Jakuba Staršieho v meste Santiago de Compostela v Španielsku (Rabe, 2009). Podobne na Slovensku púte majú dlhodobú tradíciu. Medzi významne pútnické miesta patrí Šaštín zasviatený Sedembolestnej Pani Márii, Levoča, Staré Hory, grécko-kat. Lutina, Gaboltov a iné.

Pápež Pius XII. sa ako prvý z pápežov zaoberal otázkou turistiky. Na audiencii pre zástupcov talianskej turistickej organizácie v roku 1952 vyjadril svoj postoj k turistike, ktorý možno zhrnúť do troch bodov:

1. Turizmus prispieva k zdokonaleniu psychického a morálneho profilu človeka.
2. Turizmus ako spoločenská aktivita vzbudzuje pocit ľudskej spolupatričnosti, oslabuje existenciu predsudkov, ktoré vládnu vo vzťahoch medzi ľuďmi a podporuje vzájomnú úctu medzi národmi.
3. Turizmus vytvára objektívne podmienky pre duchovné pozdvihnutie (Dancák, 2007). Podľa viacerých cirkevných dokumentov (a iných) možno konštatovať, že Cirkev turizmus odobruje, ak:
 1. Turizmus pomáha relaxovaniu a zdokonaľovaniu ľudskej osobnosti.
 2. Napomáha vzájomnej prepojenosti človeka s prírodou.
 3. Turizmus upevňuje rodinnú jednotu a spoločenské povedomie.

V poslednom období vyšlo v rôznych nakladateľstvách viacero príručiek, sprievodcov i knižných publikácií. Počas púti je možnosť pozorovať stav životného prostredia na trasách vedúcich k pútnickým miestam. V spiritualite cesty si uvedomuje aj problémy životného prostredia a je schopný nielen kritiky ale aj prijímania osobných rozhodnutí pre zlepšenie terajšieho stavu.

Praktická ochrana prírody v cirkevnom spoločenstve (2007)

Environmentálna subkomisia Teologickej komisie pri Konferencii biskupov Slovenska vydala v roku 2007 brožúru s cieľom pomôcť správcovi farností pri riešení praktických otázok ochrany stvorenstva v sakrálnych objektoch a ich blízkom okolí. Publikácia poučí i poradí, ako postupovať pri riešení problémov, ktoré môžu nastať, ak si niektoré druhy živočíchov za svoje bydlisko vybrali práve sakrálny objekt. "*Ved' aj vrabec si nájde príbytok a lastovička hniezdo, kde vkladá svoje mláďatá*" (Ž 84, 4). Táto publikácia je prekladom originálnej nemeckej príručky s názvom „*Der Vogel hat ein Haus gefunden... Praktischer Naturschutz in der Kirchengemeinde*“.

„*Zachovať život všetkého, čo si nájde svoj domov v strechách našich chrámov, fár, kláštorov, či v starých zvoniciach je prejavom a súčasťou kultúry života. Ved' aj tieto živočíchy svojou vlastnou existenciou a ekologickým významom oslavujú svojho Stvoriteľa a sú obohatením a spštením života ľudí na tejto zemi*“, povedal v úvode k slovenskému vydaniu predseda Environmentálnej subkomisie KBS Mons. ThDr. Ján Babjak, SJ.